

Centrální stavby středověké Evropy

I. Vzory pro centrální architekturu v pravěku

A. Mladý neolit (cca 4500-3500 př. Kr.)

Rondely

1. Čechy

Semonice, Rašovice, Třebovětice, Plotišť, Bylany, Kolín

2. Morava

Archeologická lokalita Těšetice-Kyjovice

Vedrovice

Mohelno

3. Rakousko

Heldenberg (Kleinwetzdorf)

B. Doba bronzová (cca 2000-750)

1. Anglie

Megalitické stavby typu „henge“

Stonhenge

Avebury

Woodhenge

2. Francie

Bazoges-en-Pareds ve Vendée

3. Střední Evropa

Mohylové kultury – jsou pro ně typické mohyly, u nás hlavně českofalcká, středodunajská a karpatská mohylová kultura (střední bronz) a milavečská kultura (mladší bronz)

C. Halštát – horákovská a kalenderberská kultura (cca 750-480/450 v. Chr.)

Mohelno

Grossmugl

D. Kelti (cca 450-0 př. Kr.)

Mohyla u Hirschlandenu

E. Germáni (cca 0-375 po Kr.)

Typický tzv. thing, domarring či domareringar.

F. Dákové (1. stol. př. Kr – 106 po Kr.)

Pohanské svatyně v Sarmizegetuse Regia

G. Stěhování národů (cca 375-568 po Kr.)

Mohyla Žuráň u Podolí

H. Slovani (od 6. století po Kr.)

Hradiště Bogit nad řekou Zbručí

Peryň u Novgorodu

Pohansko u Břeclavi

I. Době bronzová v Řecku – mykénská (pozdně helladská) kultura – Mykény

1. Řada šachtových hrobů ve velkém kruhu A uvnitř města – héroon, 1600-1400 př. Kr.

2. Několik menších šachtových hrobů v kruhu B před městem

3. Velké kopulovité hrobky na půdorysu kruhu mimo město vedle kruhu B (nejslavnější Aegisthova a Atreova či Klytaimnestřina) – nazývají se též tholos

J. Řecká antika

Chrámů na kruhovém základě – též tholos či monopteroi

1. Agora

Athénský tholos

2. Věštírny

Delphi

Epidauros

K. Italská antika

1. Etrurie

Cerveteri, etrusky Cisra, pohřebiště v lokalitě Banditaccia.

2. Tumulus v provinciích

Inota v Panonii

II. Centrály pro císaře

A. Římské hrobky na Via Appia a velká mauzolea v Římě

Hrobka Caecilie Metelly (italsky Mausoleo di Cecilia Metella)

Augustovo mauzoleum v Římě

Hadriánovo mauzoleum v Římě

Diokleciánovo mauzoleum ve Splitě

B. Chrámů typu tholos v Římě

Chrám Herkula Vítězného na Foru Boariu

Vestin chrám na Foru Romanu

C. Císařské paláce v Římě

Palatin (Palatium)

Neronův Zlatý dům – Domus Aurea

D. Velké pohanské chrámů s kopulí v Římě

Panteon

Chrám Minervy Medici

E. Císařská mauzolea pozdní antiky

Galeriovo mauzoleum v Soluni

Maxentiovo mauzoleum u Říma

Mauzoleum sv. Heleny u chrámu Santi Marcellino e Pietro ad Duas Lauros

Santa Constanza u chrámu Santa Agnese

F. Císařské vily

Hadriánova vila v Tivoli

1. Venušin chrám

2. Tzv. mauzoleum

3. Námořní divadlo – Teatro Marittimo

4. Zlaté náměstí – Piazza d'Oro
Piazza Armeria – Villa Romana del Casale
Laterán – Konstantinův palác
Konstantinopol – velký císařský palác

G. Římské lázně

San Bernardo alle Terme (Diokleciánovy lázně)

H. Pozdně antická císařská města

1. Trevír

Dvojice císařských bazilik

Aula nova

Císařské lázně

St. Maximin

Porta Nigra

2. Milán

San Lorenzo Maggiore

I. Byzantská říše

1. Typ podélných staveb podle římského vzoru bazilikálního, které jsou ale postupně doplněny kopulemi, a zkráceny na řecký kříž

Soluň – sv. Demetrios

Efesos – Bazilika sv. Jana Ev.

Chrám sv. Apoštolů v Konstantinopoli

2. Typ otevřené centrály, a to podle vzoru San Lorenzo Maggiore v Miláně

Konstantinopol – Hosios Sergios e Bakchos

3. Typ podélné centrály – kombinace obou výše uvedených cest

Soluň – Hagia Sophia

Konstantinopol – Hagia Irene

Konstantinopol – Hagia Sophia

J. Itálie v raném středověku

1. Ravenna – San Vitale

2. Pavia – Santa Maria in Pertica

3. Benevento – Santa Sofia

K. Karlovci

Cáchy – Marienkirche

Germigny-de-Pres – San Savator

L. Otoni

1. Šíření centrálních kaplí ala Cáchy

Bruges/Bruggy ve Flandrech – Sv. Dona/Donaas/Donatian

Liege/Lüttich – sv. Jan Evangelista

2. Velká centra

Magdeburg – základy sakrální stavby vedle katedrály

Padeborn – kaple sv. Bartoloměje

M. Sáliové+Štaufové

Další centrální kaple ala Cáchy:

Goslar – St. Georg

Nijmegen – St. Nikolaus

Otmarsheim – klášterní kostel sv. Petra a Pavla

Essen – Dom alias St. Maria und St. Cosmas a Damian

Löwen (Lovaň) – kolegiátní kostel St. Peter

N. Pokračování cášského vzoru v gotice:

Ettal – benediktinské opatství s votivním mariánským kostelem

Norimberk – Frauenkirche

Praha – kostel Panny Marie a sv. Karla Velikého na Karlově

Nové Město nad Váhom – kostel Narození Panny Marie

Opava-Kateřinky – Kaple sv. Kříže

Praha – kaple Božího těla na Dobytčím trhu

O. Arcibiskupské dvoupatrové kaple vedle dómů – capella episcopi, capella curtis nostri

Špýr – sv. Emmeram a Kateřina

Mohuč – sv. Gotthard

Kolín nad Rýnem – St. Johannis in curia

Worms – Johanneskirche

Trevír – St. Stephan

Trevír – Liebfrauenkirche

P. Císařské dvoupatrové kaple na falcích – capella regis, pfalzkapelle, doppelkapelle

Goslar – pfalzkapelle St. Ulrich

Schwarzhheindorf – St. Clemens

Landsberg – pfalzkapelle

Norimberk – pfalzkapelle

Cheb – pfalzkapelle

Burg Vianden v Luxembursku

Gelnhausen – pfalzkapelle

Gross Komburg – kaple sv. Erharda + kaple sv. Michala

Paderna u Piacenzy

Kalundborg – Marienkirche, leží na dánském ostrově Sjaellandu

Brandenburg – Marienkirche

Castel del Monte a další hrady Friedricha II. Štaufského (Catania)

III. Stavby zrození i smrti

A. Vzory

Augustovo mauzoleum v Římě

Hadriánovo mauzoleum v Římě

Diokleciánovo mauzoleum ve Splitě

Panteon

Hadriánova vila v Tivoli

Piazza Armeria – Villa Romana del Casale

B. Svatá země za Konstantina Velikého – Kristus Spasitel a Panna Maria

Betlém – Chrám Kristova narození

Jeruzalém – Chrám Božího hrobu
Jeruzalém – chrámek Dormitio Virginis

C. Řím - centrály nad hrobkami světců, především mučedníků – martyria

Santa Constanza

San Pietro in Vaticano – imperiální mauzolea, posléze kaple Santa Petronilla a Santa Maria della Febbre

Santa Prassede – pohřební kaple sv. Zenona

D. Pozdně antický svět

1. Itálie a Adriatická oblast

Milán – San Lorenzo Maggiore – kaple San Sisto, San Ipolito a San Aquilino

Ravenna – Mauzoleum Gally Placidie a Theodorichovo mauzoleum

Poreč – Eufrazijská bazilika – drobná trikoncha čili pareclésion, dnes kaple

Pula – Santa Maria Formosa

Canosa di Puglia – Basilica di San Leucio, (do 8. století SS. Cosma e Damian)

2. Zaalpi

Kolín – sv. Gereon

Maastricht – St. Servatius

Grenoble – St. Laurent

3. Byzantská říše

Soluň – Hosios David

Sýrie

Seleucia-Peria – Martyrion

Antiochie-Kaousie – St. Babylas

Qalat Siman – Sv. Simeon Stylita

E. Raně křesťanská baptisteria

1. Itálie

Milán – San Giovanni alle fonti

Řím – San Giovanni in Fonte na Lateránu

Ravenna – Baptisteria ortodoxních (Neonovo) a ariánských

Nocera – baptisterium

Albenga – baptisterium

Riva – San Vitale

Poreč – Eufrazijská bazilika – baptisterium

Lomello – baptisterium

Agliate u Monzy – baptisterium

Aquileia – baptisterium

Torcello – baptisterium + kostel Santa Fosca

Agrate – baptisterium

Florence, Padova, Pisa, Parma – baptisteria

2. Římské provincie

Hemmaberg v Korutanech – dvě baptisteria

Konstantinopol – Hagia Sofia i Hagios Sergios a Bacchos – baptisteria

Effesos – Sv. Jan Evangelista – baptisterium

Qalat Siman – baptisterium

3. Vizigóti

Tore de Palma v Portugalsku

Barcelona

Aljezares u Murcie

4. Merovejci

Poitiers

Fréjus

5. Severně od Rýna a Alp

Würzburg-Marienberg – dnes Marienkirche

Altötting – dnes Gnadenkapelle

Mikulčice-Valy – kostel III a IX

Uherské Hradiště-Sady – velkomoravský areál

F. Tradice drobných pohřebních či relikviářových kaplí

1. Jižní svět

Vizigóti – Montelios u Bragy v Portugalsku – Sao Frutuoso

Langobardi – Pavia – Santa Maria in Pertica

Itálie – Milán – Santa Maria presso San Satiro (+ raně novověké baptisterium)

2. Anglie

Repton – klášterní kostel – krypta

Gloucester – klášterní kostel – krypta

3. Karlovci

Fulda – kaple sv. Michala

Centula – kostel P. Marie

Werden u Essenu – St. Stephan

St. Gallen – St. Mangen

Halberstadt – pohřební trikoncha

Řezno – St. Emmeram – krypta

4. Otoni

Linz – St. Martin

Wieselburg – sv. Ulrich

Alsasko – Avolsheim

Kolín-Deutz – St. Maria, pak St. Heribertus

Cantenbury – starší fáze katedrály

5. Sáliové+Štaufové

Trevír – Heilig Kreuz

Müstair – Heilig Kreuz

Bergamo – Santa Croce

Kolín – sv. Pantaleon – kaple sv. Kříže a všech Apoštolů

Beromünster u Luzernu

Regensburg – kaple Všech Svatých v dómských ambitech

Pisa – Santa Agata

Worms – Johanneskirche

Neustift u Brixenu – Michaelskapelle, nazývaná „Engelsburg

G. Karnery

1. Rakousko

Hartberg

Tulln

Grossglobnitz

Bad Deutsch-Altenburg

Eggenburg

Mauthausen

Margarethen am Moos

Winzensdorf

Perschen v Bavorsku

Mokronog v Chorvatsku

2. Cisterciácké kláštery

Heiligenkreuz – Kreuzkirche

Ebrach – Michaelskapelle

Zwettl – Karner

3. Moravské karnery

Znojmo

Vranov

Mor. Budějovice

Hrádek

Stonařov

Staré Město

Šatov

H. Chrám s trikonchálním závěrem

1. Kolín nad Rýnem

St. Maria im Kapitol

St. Aposteln

Gross St. Martin

2. Gotické stavby s trikonchou

Německo – Marburg – poutní stavba sv. Alžběty Duryňské

Polsko – piastovské hrobky v Henrykowě a Lubiazi, chrám sv. Kříže ve Vratislavi

Morava – Staré Brno – chrám Panny Marie

IV. Nový Jeruzalém

A. Vzory

Augustovo mauzoleum v Římě

Hadriánovo mauzoleum (Andělský hrad) v Římě

Diokleciánovo mauzoleum ve Splitě

Galeriovo mauzoleum v Soluni

Panteon

B. Svatá země za Konstantina Velikého

Jeruzalém – Chrám Božího hrobu – Anastasis

Betlém – Chrám Kristova narození

Jeruzalém – chrám nanebevstoupení Krista

Jeruzalém – chrám Dormitio Virginis (Zesnutí Panny Marie)

Nazaret – Chrám Zvěstování

C. Římské stavby pozdní antiky

Řím – Santa Constanza

Řím – Santo Stefano Rotondo na Coeliu

Perugia – San Michele Arcangelo (také nazývaný Tempio di Sant'Angelo)

D. Arabská říše

Jeruzalém – Skalní dóm

E. Langobardská říše

Benevento – Santa Sofia

G. První velká vlna napodobování Chrámu Božího hrobu po 1009

1. Nejstarší drobné stavby s třemi apsidami (exedrami)

Kostnice – Dóm, kaple sv. Mořice

Padeborn – St. Sepulchre

2. Monumentální stavby s několika ochozy

Charroux v Touraine – opatský kostel St. Sauveur

Dijon – St. Benigne

Auxerre – St. Germain

3. Středně velké stavby na sloupech či pilířích

Villeneuve u Rodezu – St. Sepulchre

Neuvy – St. Sepulchre

Brindisi – Santo Sepolcro

Northampton – Holy Sepulchre

Pisa – Santo Sepolcro

Brescia – Starý dóm

Mantova – Rotonda

4. Velmi malé stavby

Cambridge – Holy Sepulchre

Torres de Rio – Santo Sepolcro

Kobern nad Moselou – hradní kaple

Tradice Božích hrobů pokračuje i v gotice – Brugy 1471

5. Mikroarchitektura – Boží hroby uvnitř kostelů

Aquileia – Dóm

Eichstätt – původně kostel skotských benediktýnů

Magdeburg – Dóm

Florencii – Capella Rucellai – tradice za renesance

H. Druhá velká vlna napodobování Chrámu Božího hrobu po 1099

1095-1099 – 1. Křížová výprava – opravy a dostavby

Chrám Božího hrobu – Katholikon

Hrob Panny Marie

Dormitio Virginis

Kaple Nanebevstoupení Krista na Olivetské hoře

Chránová hora – templářský palác, dnes mešita al-Aksá, baptisterium a kostelík sv. Jakuba

Coenaculum

Hakeldamach (Pole krve)

Stavby rytířských řádů

Segovia – Vera Cruz, dříve Santo Sepolcro

Paříž – Templ, 12. stol.

Londýn – Templ, 12. stol.

Tomar – kostel Convento do Cristo

Entraiges v Akvitánii – St. Michel

Neustift u Brixenu – Michaelskapelle, „Angelsburg“

Klausen – Spitalkirche

Flattnitz v Korutanech

I. Komplex Nového Jeruzaléma

Bologna – areál Santo Stefano

Pisa – areál na Náměstí zázraků

Zhořelec – areál Božího hrobu a kaple Sv. Kříže

Monte Sacro di Varallo – pokračování tradice

J. České země

Sedlec – areál kostela sv. Filipa a Jakuba a kostnice s palem poutníků

Barokní Boží hroby – Slaný, Horšovský Týn, Votice, Havlíčkův Brod, Drahoraz, Brno.

Jaroměřice u Jevíčka – barokní Kalvárie

V. Rotundy známé i neznámé

1. Německo

Würzburg – Marienkirche

Altötting – Gnadenkapelle

Dreihausen – Burg Höfe

Werla – pfalzkapelle

Groitzsch – rotunde

Knautnaundorf – Andreaskapelle

Altenfurt (Nürnberg), Kapelle Johannes der Täufer und Katharina

Hausbach (Vilshofen an der Donau), St. Magdalena

Salzfurkapelle (Sachsen-Anhalt), Rundkirche

Oeversee v Šlesvicku-Holstein, St.-Georg-Kirche

Eisenharz (Allgäu), Rundkapelle

2. Velká Morava (předrománské)

Staré Město u Uherského Hradiště – rotunda sv. Michaela

Mikulčice – VI. kostel

Mikulčice – VII. kostel

Mikulčice – IX. kostel

Pohansko u Břeclavi – kostel č. 2

Ducové – rotunda na hradisku Kostolec

Nitrianská Blatnica – rotunda sv. Juraja

3. Raně přemyslovské Čechy v 10. století

Levý Hradec – rotunda sv. Klimenta (dnes datována do přelomu 11. a 12. století)

Budeč – rotunda sv. Petra a Pavla

Pražský hrad – rotunda sv. Víta

Stará Boleslav – rotunda sv. Kosmy a Damiána v chrámu sv. Václava

Starý Plzeňec – rotunda sv. Petra a Pavla (dnes datována do 11. století)

4. Raně piastovské Polsko v 10./11. století

A. Krakow – Wawel:

1. Rotunda s nádrží, tedy snad baptisterium u katedrály

2. Rotunda Panny Mari a sv. Felixe a Adaukta

3. Rotunda na jižním okraji areálu

B. Piastovské falce:

Giecz

Ostrów Lednicki

Przemysl

5. Raně arpádovské Uhry

Székesfehérvár – základy tetrakonchy

Veszprém – rotunda sv. Jiří

Eger – rotunda na hradě

Gyulaférvár – dnes Alba Iulia – rotunda pod katedrálou

Trenčín – hrad, základy tetrakonchy

Feldebrö – kostel sv. Martina

6. Dalmácie

A. Šestilisté či osmilisté centrály okolo Zadaru , ale i více na jih ke Splitu, vzor zřejmě v zadarském baptisteriu a kostele sv Donáta.

Zadar

Kašič

Prigrada

Škabrnja

Kakma

Bribir

Trogir

Split

Brnaze

B. Triakonchy

Nin – sv. Kříž

Zaton – sv. Mikuláš

7. Morava a Čechy v 11. století

Staré Brno – rotunda neznámého zasvěcení (pravděpodobně Panny Marie) v areálu kláštera

Staré Brno – rotunda neznámého zasvěcení na Vídeňské ulici (pod vinárnou Rockwine)

Znojmo – rotunda sv. Kateřiny (dnes datována do 1. čtvrtiny 12. století)

Říp – rotunda sv. Jiří

Vyšehrad – rotunda sv. Martina

Týnec nad Sázavou – rotunda sv. Václava

Praha-Malá Strana – rotunda sv. Václava na místě jezuitského profesního domu

Sázavský klášter – tetrakoncha sv. Kříže na hřbitově

8. Morava a Čechy ve 12. století

Praha-Nové Město – rotunda sv. Longina

Praha-Staré Město – rotunda sv. Kříže Menšího

Praha-Nové Město – kostel sv. Jana Křtitele Na Zábradlí – trikoncha

Řeznovice – kostel sv. Petra a Pavla – trikoncha

Pustiměř – rotunda sv. Pantaleona

Jemnici-Podolí – rotunda neznámého zasvěcení

9. Rakouské země

Petronell – rundkapelle

Neulengbach-Markersdorf – Laurenzi-Kirche

Scheiblingkirchen – farní kostel

Burg Starhemberg – rundkapelle dnes ukrytá ve věži

Schenna – St.Georg

10. Slovinsko

Muta – rotunda sv. Jana Křtitele

Selo u Moravských Toplic – rotunda sv. Mikuláše

11. Uhry

Bíňa

Malé Kosihy

Křížovany nad Dudváhom

Jalšové

Skalica

Dechtice

Öskü

Rabaszentmiklos

Karcsa

Kiszombor

Horjany

Gurasada - tetrakoncha

Geoagiu

12. Polsko

Wroclaw – centrálně uspořádané kaple na falci vratislavských Piastovců

Těšín – rotunda sv. Mikuláše

Strzelno – rotunda sv. Prokopa

Strzelin – rotunda sv. Gotharda

13. Skandinávie

A. Dánsko

Bjernede Kirke, Sjaelland
Horne Kirke, Fyn
Nyker – Ny Kirke, Bornholm
Nylars, Bornholm
Olsker – Sankt Ols Kirke, Bornholm
Østerlars, Bornholm
Thorsager, Jylland

B. Švédsko
Solna
Bromma
Munsö